

Klaudia Diana Szpocińska

ORCID: 0009-0000-5696-9417

RÓŻNE OBLICZA PAMIĘCI, CZYLI O TYM, JAK ZOSTAŁA ONA CELEBRYTĄ W TWÓRCZOŚCI

Przez lata ukształtowało się wiele różnorodnych definicji słowa *pamięć*. Najprostsza z nich tłumaczy owe pojęcie jako utrwalanie określonych danych. Początkowo w naszych umysłach kreują się tylko engramy, mimo tego wraz z upływem czasu dochodzi do konsolidacji pamięci. Człowiek zapamiętuje konkretne metody postępowania, jednakże w tej pracy głębszej analizie zostaną poddane tylko przykłady pamięci deklaratywnej. Warto jeszcze w tym momencie zwrócić uwagę na słowa Włodzimierza Szewczuka, który podaje bardzo trafną definicję pojęcia „pamiętanie” poprzez skontrastowanie jej z wyjaśnieniem słowa „zapominanie”:

Pamiętanie jest procesem utrzymywania się w stanie utajonym utrwalonego poznania rzeczywistości i działania w niej, a zapominanie jest procesem czasowego lub trwałego zanikania tego utajonego stanu, wyrażającego się w chwilowej lub stałej niemożności odtworzenia poznania, odtworzenia działań (Szewczuk, 1963, 77).

Temat utrwalania rzeczywistości sposobem opisowym od zawsze odgrywał ogromną rolę w życiu człowieka. Pamięć to bowiem element spajający ludzi w określone wspólnoty. Przez wiele lat kształtowały się jej różne oblicza. Pamiętamy ważne wydarzenia historyczne oraz czyny wybitnych osób. Zachowujemy również wspomnienia o naszych najbliższych. Oczywiście, nie zawsze są to tylko pozytywne myśli. Bywają bowiem i te gorsze chwile, które pamiętamy z przeszłości, jednakże to one formują nasz charakter. W tej krótkiej pracy odpowiemy sobie na pytanie, dlaczego pisarze tak często poruszają w swoich dziełach temat pamięci. Na czym tak naprawdę polega jej wyjątkowość?

Pamięć pozostaje w nierozzerwalnym związku z historią. Co więcej, wspomniane zagadnienie stanowi swoistą podstawę patriotyzmu. Wszystkie święta i przepiękne tradycje kreują nasze poczucie przynależności do danej zbiorowości. Taka tematyka niejednokrotnie pojawiała się w różnych dziełach znanych pisarzy. Powstawały powieści ku pokrzepieniu serc, opowiadania oraz wiersze poświęcone bohaterom. Te dzieła stworzono po to, aby ocalić kogoś bądź coś przed zapomnieniem. Warto także podkreślić, że takie powracanie do dziejów z przeszłości w utworach ma na celu propagowanie określonych wzorców postępowania. Innymi słowy w literaturze tworzonego zbiór norm i wartości, które podpowiadały, jak powinien zachowywać się przykładowy obywatel. W ten właśnie sposób dbanie o kultywowanie pamięci stało się nieodłączną cechą postawy patriotycznej. Należy jeszcze wspomnieć o jednej kwestii – wyżej opisana pamięć historyczna bierze czynny udział w tworzeniu bogatych zbiorów informacji na przykład o dziejach i kulturze określonego narodu. O niepodważalnej roli twórczości literackiej w procesie formowania takich swoistych encyklopedii wiedzy pisał między innymi znany pisarz i krytyk literatury – Wissarion Bieliński. Stwierdził on bowiem, iż niezwykle cennym materiałem naukowym jest np. *Eugeniusz Oniegin* Aleksandra Puszkina. Ta przywołana tu *Энциклопедия русской жизни*¹ jest prawdziwą skarbnicą informacji o dziewiętnastowiecznej Rosji. Pozwala ona bowiem odtworzyć w pamięci obraz tamtych czasów. Puszkina stworzył dla przyszłych pokoleń źródło cennych faktów ze wspomnianego okresu (Pushkin, 1982). Tym samym sprawił, iż tamte barwne czasy, owa obyczajowość pozostaną na długo zapamiętane przez wiele osób.

Warto w tym momencie odnieść się jeszcze do słów Elżbiety Rybickiej, która zauważa specyficzne powiązania pomiędzy literaturą i historią:

Pamięć jako kategoria transdyscyplinarna okazała się zatem doskonałym pomostem pomiędzy dyskursem historycznym i literackim, zapewne głównie ze względu na indywidualny, prywatny charakter. Domeną literatury jest przecież pamięć jednostkowa, migawkowa, zawodna, a nie zobiektywizowana wizja historii (Rybicka, 2008, 22).

Kolejną ważną kwestią jest fakt, iż pamięć staje się naszym dziedzictwem, cennym majątkiem. Bardzo dobitnie zaznacza to J. K. Rowling w swojej powieści pod tytułem *Harry Potter and the Order of the Phoenix* (2003). Wielokrotnie bowiem bohaterowie udowadniają, że człowiek żyje, dopóki o nim pamiętamy. To pokazuje, jak niebagatelną rolę odgrywa proces pamiętania. Mianowicie,

¹ *Энциклопедия русской жизни*, http://az.lib.ru/b/belinskij_w_g/text_0200.shtml [dostęp: 29.05.2024].

dopóki przypominamy sobie różne chwile związane z daną osobą, to ona nie zginie. Nie trafi do odmętów w naszym umyśle, tylko będzie trwale zajmowała istotne miejsce w naszym sercu. Bardzo często poeci pisali, iż tworząc wznieśli swój „pomnik”. W ten sposób określali oni cały swój dorobek twórczości. Można zatem stwierdzić, iż przetrwanie w pamięci kolejnych pokoleń było od wieków marzeniem wielu z nas. Życie jest bardzo ulotne i dlatego każdy pragnie zostawić po sobie jakiś ślad. Wielu osobom, takim jak na przykład Aleksander Puszkina, to się udało. „Нет, весь я не умру” – tak pisał w swoim wierszu *Я памятник себе воздвиг нерукотворный*². Można więc zauważyć, że wartość pamięci pozostaje ponadczasowa. Jest to przecież swego rodzaju hołd składany osobom, których już niestety z nami nie ma na tym świecie. Wyżej wspomniany motyw „exegi monumentum” cieszy się bardzo dużą popularnością aż do dzisiaj. O chwale i nieśmiertelności poety pisał bowiem nie tylko Horacy, lecz również wiele innych osób z kręgu całego świata. Przykładowo, na polskiej scenie literackiej podobną tematykę poruszali w szczególności Jan Kochanowski i Kazimierz Przerwa-Tetmajer. Pierwszy z tych twórców pisał w swojej *Pieśni XXIV*, iż poeta z czasem przemienia się w metaforycznego ptaka. Dzięki temu podmiot liryczny staje się sławny wśród wielu różnych narodów³. Z kolei Kazimierz Przerwa-Tetmajer w swoim dziele *Eviva l'arte!* podkreśla, iż w życiu prawdziwego artysty najważniejsza jest jednak sława. Owa rozpoznawalność i zachowanie w pamięci potomnych potrafią zrekomensować wiele życiowych trudności i wyrzeczeń. Można zatem stwierdzić, iż duma wynikająca z publicznego rozgłosu bywa czasem sensem życia wielu poetów⁴. Innymi słowy, każdy z wieszczów pragnie ocalić swoją twórczość przed zapomnieniem. Usilnie chcą wygrać z upływającym czasem, aby wpisać się w uniwersalny kanon literatury.

Omawiając bardziej szczegółowo tę kwestię, trzeba także zwrócić uwagę na jej kolejny aspekt. W wielu dziełach często bowiem pojawiają się odniesienia do tego, iż czas jest największym wrogiem pamięci. I w taki sposób przedstawia nam się następny obraz procesu pamiętania – walczącego o przetrwanie. Przykładowo, czasem ludzie sami starają się zapomnieć o pewnych smutnych wydarzeniach. W dziele *Mały Książę* Antoine de Saint-Exupéry (2015) znajduje odzwierciedlenie następująca myśl, iż każdy dorosły człowiek był przedtem

² Pushkin, <https://ilibrary.ru/text/797/p.1/index.html> [dostęp: 29.05.2024].

³ Kochanowski, <https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/piesni-ksiegi-wtore-piesni-xxiv.html> [dostęp: 30.05.2024].

⁴ Przerwa-Tetmajer, <https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/eviva-l-arte.html> [dostęp: 30.05.2024].

małym dzieckiem, uczył się na błędach, zdobywał doświadczenie, lecz niestety wraz z upływem czasu zapomina się o tym. Zdarza się również, że wstydzimy się przeszłości i dlatego próbujemy pozbyć jej się z naszych myśli. Tym samym odsuwamy od siebie historię, która nas ukształtowała. Ludziom nierzadko wydaje się, że najważniejsza jest teraźniejszość i przyszłość. Nie zastanawiają się oni jednak nad tym, w jaki sposób wykreował się ich charakter. Zapominają, że nie powinni wstydzić się tego, co już było. Każda sytuacja z przeszłości to przecież багаż różnych doświadczeń. Wielokrotnie taka tematyka była poruszana w utworach. Szczególnie problem konfrontacji dorosłego człowieka ze wspomnieniami z młodości cieszy się niezwykle dużym zainteresowaniem w literaturze.

Jeszcze jednym, nieprawdopodobnie interesującym obliczem pamięci może być wspomnianie ukochanej osoby. W tym przypadku wyjątkowo silnie podkreślana jest rola uczuć, szczególnie miłości i przyjaźni. Bardzo często w takich utworach dobitnie uwydatnia się tęsknota za dawnym uczuciem. Tematyka ta jest obecna na przykład w utworze Siergieja Jesienina *Я помню, любимая, помню...*. Podmiot liryczny mówi:

[...] И сердце, остыть не готовясь
И грустно другую любя,
Как будто любимую повесть
С другой вспоминает тебя [...] ⁵

Można więc zauważyć, iż pamięć jest silniejsza niż czas. Mimo rozstania i towarzyszącemu mu smutku, ludzie nie zapominają o dawnych miłościach. Niezwykła moc wspomnianego wcześniej uczucia nie pozwala zniszczyć wszystkich wspomnień, związanych z poprzednią ukochaną. W tej sytuacji lirycznej wyrażnie podkreślona zostaje emocjonalna sfera oblicza pamięci. Podobny motyw występuje w znanej piosence zespołu *Нэнси* pod tytułem *Дым сигарет с ментолом*. Możemy w utworze przeczytać:

[...] А я нашёл другую,
Хоть не люблю, но целую.
А когда я её обнимаю,
Всё равно о тебе вспоминаю [...] ⁶

⁵ Esenin, <https://www.culture.ru/poems/44162/ya-pomnyu-lyubimaya-pomnyu> [dostęp: 30.05.2024].

⁶ Bondarenko, Kostenko (i in.), zespół „Nensi”, https://youtu.be/7ECJcEyWWeg?si=zMQWDNnXPtQ0_7q5 [dostęp: 30.05.2024].

Gdy poddamy głębszej analizie powyższy fragment, można będzie z całą pewnością stwierdzić, iż w utworach o uczuciach, temat pamięci pojawiał się zdumiewająco często i to nie tylko w takich odsłonach, jakie zostały przywołane w tej pracy. Przechodząc jednak do meritum – jeśli kogoś kochamy, to nigdy nie zapominamy o tej osobie. Mimo wielu burzliwych momentów w naszym życiu wspomnienie o tej szczególnie dla nas osobie pozostanie z nami na zawsze. Nierzadko w obliczu zagrożenia bądź nawet śmierci, przed naszymi oczami pojawiają się obrazy z przeszłości. Wtedy ludzie, podobnie zresztą jak bohater dzieła *Четыре дня* Wsiewołoda Garszyna (Garshin, 1953), myślą o swoich najbliższych, zaczynają porównywać różne sytuacje. Pamięć jest wtedy sposobem rozliczenia z przeszłością. W takich chwilach człowiek zaczyna rozważać, co mógł zrobić w swoim życiu inaczej bądź ogólnie kontempluje nad jego sensem.

Niezwykle ciekawym akcentem na zakończenie może okazać się przedstawienie uzdrawiającego oraz dobroczynnego wpływu pamięci na jednostkę. Przykładowo, po przeczytaniu dzieła *Bracia Karamazow* Fiodora Dostojewskiego (w tłumaczeniu Aleksandra Wata) można stwierdzić, iż jedno pozytywne wspomnienie potrafi w nadzwyczaj korzystny sposób wpłynąć na samo wychowanie, a w późniejszej kolejności nawet na zbawienie danego człowieka (Dostoevskij, 1993). Stąd wynika wniosek, iż zwykle przypomnienie takiego pojedynczego dobrego czynu może oddziaływać moralizatorsko na zachowanie konkretnej osoby. Warto jeszcze przyjrzeć się utworowi Marka Grechuty pod tytułem *Pamięci wierszy*. Można w nim przeczytać następujące zdanie:

Lecz wiem
Że pamięć zaciera wiele w myślach
Lecz nie kłamie⁷.

Powyższy cytat uświadamia nam, iż pamięć pełni rolę takiej oczyszczającej siły niczym katharsis. Wspomniany już wyżej proces zapamiętywania jest rzetelny, gdyż to działanie ciągle pokazuje odbiorcom, iż prawda jest zawsze jedna i ta sama. Pewne szczegóły mogą ulatywać z pamięci, jednakże ogólne fakty pozostaną niezmiennie. Dzięki temu można docenić ogromną rolę pamięci w dzisiejszych czasach.

Powyższe przykłady pokazują, jak wiele twarzy posiada słowo *pamięć*. Właśnie ta mnogość skojarzeń oraz powiązanych tematów spowodowała, iż ten

⁷ Grechuta, <https://youtu.be/pQUrTofs06w?si=c97zWXg58D0thttH> [dostęp: 30.05.2024].

temat stał się tak niezwykle popularny w twórczości literackiej. Problematyka ta była, jest i będzie źródłem inspiracji dla wielu kolejnych pokoleń. Wszystko jest wzajemnie powiązane, dlatego też nie można mówić o przyszłości, nie znając przeszłości. Bez wspomnień człowiek staje się jednostką pustą, wypaczoną emocjonalnie, a jego życie jest po prostu nudne. Oprócz tego, należy zauważyć, jak nierzadko ściśle są pewne zależności pomiędzy pamięcią a historią czy emocjami człowieka. Reasumując, wspomnianie jest nie tylko elementem tożsamości kulturowej, wyrazem najgłębszych uczuć, lecz również przejawem postawy patriotycznej i narzędziem do samorealizacji. Warto na zakończenie tych rozważań przytoczyć jeszcze słowa wybitnego uczonego – Dmitrija Lichaczowa, który podtrzymywał następującą tezę:

Память – основа совести и нравственности, память – основа культуры, «накоплений» культуры, память – одна из основ поэзии – эстетического понимания культурных ценностей (Shmidt, 2006, 173).

Ten fragment dobitnie pokazuje, w czym tak naprawdę kryje się sens pojęcia *pamięć*. Wszystkie omówione wyżej jej oblicza skłaniają jednak odbiorców do stwierdzenia, iż swoją popularność pamięć zawdzięcza głównie pouczającemu i zarazem jednoczącemu charakterowi. Poza tym, tworzy ona podwaliny szeroko rozumianej kultury, a także moralności. Największym wrogiem wszelkich wspomnień pozostaje jednak wiecznie upływający czas. W dzisiejszych czasach podejmowane są różne metody, aby ocalić dorobek kulturalny przed zapomnieniem. Kwestią otwartą pozostaje jedynie to, czy rola ludzkiej pamięci będzie nadal taka sama, czy zostanie ograniczona przez świat technologii.

Bibliografia

- Dostoevskij, F.M. (1993). *Bracia Karamazow*. T. 2, tłum. A. Wat, Wrocław: Wydawnictwo Dolnośląskie.
- Kochanowski, J. (2024). *Pieśń XXIV*, [w:] *Pieśni. Księgi wtóre*, <https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/piesni-ksiegi-wtore-piesn-xxiv.html> [dostęp: 30.05.2024].
- Przerwa-Tetmajer, K. (2024). *Eviva l'arte!*, <https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/eviva-l-arte.html> [dostęp: 30.05.2024].
- Pushkin, A.S. (1982). *Eugeniusz Oniegin / Aleksander Puszkina*, tłum. A. Ważyk, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Rybicka, E. (2008). *Miejsce, pamięć, literatura (w perspektywie geopolityki)*, *Teksty Druge*, 1–2, 19–32.

- Rowling, J. K. (2003). *Harry Potter and the Order of the Phoenix*, London: Bloomsbury.
- Saint-Exupéry, A. d. (2015). *Mały Księżę*, tłum. A. Trznadel-Szczepanek, Warszawa: Wydawnictwo „Nasza Księgarnia”.
- Shmidt, S.O. (red.) (2006). *Д. С. Лихачев. Письма о добром*, Moskva–Sankt-Peterburg: Nauka – Logos.
- Szewczuk, W. (1963). *Pamięć (Studium do rozdziału podręcznikowego)*, Rocznik Naukowo-Dydaktyczny, 16, Psychologia, 36–103.
- Белинский, В.Г. (1845). *Сочинения Александра Пушкина. Статья девятая*, http://az.lib.ru/b/belinskij_w_g/text_0200.shtml [dostęp: 29.05.2024].
- Гаршин, В.М. (1953). *Четыре дня*, [w:] *Избранные рассказы*, Ленинград: Лениздат.
- Есенин, А.С. (2024). *Я помню, любимая, помню...*, <https://www.culture.ru/poems/44162/ya-pomnyu-lyubimaya-pomnyu> [dostęp: 30.05.2024].
- Пушкин, А.С. (2024). *Я памятник себе воздвиг нерукотворный...*, <https://ilibrary.ru/text/797/p.1/index.html> [dostęp: 29.05.2024].